

Ranskalaisten retkikuntien matkakuvauksia saamelaisista ja suomalaisista sekä niiden käännöksiä ja diskursseja koskeva väitöskirja julkaistu

Elokuussa 2020 FM Merja Torvinen, Uumajan yliopiston suomen kielen adjunktiksi, väitteli filosofian tohtoriksi Oulun yliopistossa. Hänen väitöskirja-aiheensa on luonnollinen seuraus hänen aiemmista ja nykyisistä töistään ja harrastuksistaan. Hän on mm. toiminut kääntäjänä (ranska–suomi), suomenopettajana Caenin yliopistossa Ranskassa ja sittemmin suomen adjunktina ja opettajana Uumajan yliopistossa. Väitöskirja sisältää aineksia kaikista näistä kokemuksista: käännoystyöstä, ranskan hallinnasta ja suomen kielitieteellisistä seikoista. Teoksen nimi on *Käännostrategiat ja diskurssit. Analyysi 1600–1800-lukujen ranskalaisesta*

Lapin-kuvauksesta ja niiden moderneista suomennoksista. Väitöstyöhanke on ollut monivuotinen, mihin ovat vaikuttaneet opetuksen liittyvät, vaativat tehtävät Ranskassa ja Ruotsissa. Ne eivät hevin ole antaneet mahdollisuuksia pitkäjänteiselle tutkimukselle opetuksen rinnalla.

Työ on monipuolinen ja suhteellisen laaja (344 sivua, näistä n. 80 sivua koostuu liitteistä), ja sisältää useita teoreettisia kehyksiä sekä kielitieteen että käännoستieteen aloilta ja lisäksi aimo annoksen kulttuurihistoriallista tietoa Lapista, Tornionlaaksosta, Suomesta ja Ranskasta. Torvisen yksi pääteema on yrittää selvittää, millainen kolmen ranska-

Ranskalainen retkikunta opintomatalla Suomen Lapissa.

Piirros: Markku Huovila

laisen matkailijan/retkikunnan käsitys saamelaisista ja suomalaisista Tornionlaaksossa oli aiempina vuosisatoina. Nämä matkailijoiden käsitykset ovat samalla luoneet pohjaa ranskalaisten myöhemmille käsityksille samoista ryhmistä. Ensimmäinen tutkittu retki tehtiin 1600-luvulla (Jean-Francois Regnard), toinen 1700-luvulla (Réginald Outhier) ja kolmas 1800-luvulla (Xavier Marmier). Muut teemat ovat ne, millainen kulttuurituote on käännöksen lopputulos ja miten kääntäjä vaikuttaa siihen. Nämä teemat on myös esitetty tutkimuskysymyksinä.

Käännökset kaikista teoksista teki kulttuurihistoriallisten teosten käännöksistä tunnet-

tu kääntäjä Marja Itkonen-Kaila. Käännökset ovat peräisin 1970-, 1980- ja 1990-luvuilta.

Torvinen käyttää monia teorioita ja metodeja: kriittistä tekstin- ja diskurssintutkimusta, diskursiivisesti orientoitunutta käännöstutkimusta ja käännössosiologiaa sekä kvalitatiivisia ja kvantitatiivisia metodeja. Yhtenä konkreettisena työkaluna hän käyttää M.A.K. Hallidayn rekisterianalyysia, jonka ideationaalinen funktio toimii tarkastelun ytimenä. Tässä kohdin hän keskittyy seuraaviin seikkoihin: verbiprosessien, osallistujaroolien ja nimeämisen analyyseihin. Ideationaalisen funktion voisi sanoa viittavan siihen, minkälainen suhde tekstillä on

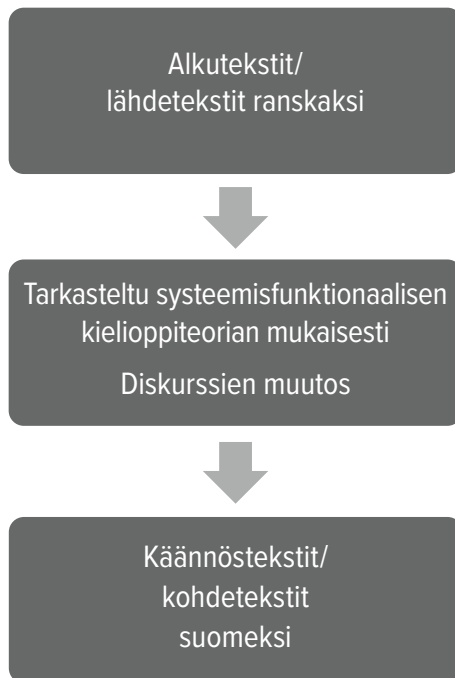
ulkoiseen maailmaan, ”todellisuuteen”. Tämän lisäksi hän esittää diskurssin tasolla tapahtuvia muutoksia käännösten analyysissä, jota varten hän analysoi useita kielellisiä ilmiöitä, mm. verbejä, appellatiiveja, adjektiiveja ja adverbeja, niissä tekstikohdissa, joissa esiintyy suomalaisten ja saamelaiden kuvauksia.

Tavoitteet ovat seuraavat. Torvinen haluaa kuvata, miten retkeilijät ymmärsivät ja kuvasivat Lappia, saamelaisia ja suomalaisia kotimaansa lukijoille. Tähän sisältyy hänen päätavoitteeseensa, kuvata toiseutta. Hän halusi myös osana analyysiä tietää, miten he esittivät ja viestivät suoraan tai epäsuoraan ja minkälaisina he pitivät ranskalaisia verrattuna saamelaisiin ja suomalaisiin. Hän halusi lisäksi tietää, miten kääntäjä työskentelee tällaisissa tapauksissa, mitkä periaatteet ohjaavat työtä ja mitä hän ottaa huomioon, muokkaa ja kotouttaa, kun hän siirtää teosten sisällöt, asenteet ja tiedot ajallisesti, kulttuurisesti ja kielellisesti nykylukijalle. Lisävivahde tässä on myös se, miten kääntäjä voi esittää alkuperäistekstien joskus räikeitäkin kuvauksia saamelaisista ja suomalaisista. Selityksiä tuloksiin Torvinen löytää monelta suunnalta, ja näistä kielelliset erot ovat vain yksi kenttä.

Väitöskirjan rakenne

Väitöskirja sisältää viisi lukua: Johdanto, Teoreettinen viitekehys, Tutkimusmenetelmät ja -aineisto, Diskurssit lähde- ja kohdeteksteissä sekä Koonti ja pohdinta. Näistä laajin ja keskeinen on analyysiluku diskurkseista lähde- ja kohdeteksteissä (n. 100 sivua). Kaikki taustoittavat luvut eli teoriaosuus, aiempi tutkimus ja aiemmat aiheesta laaditut kuvaukset sekä kulttuurihistoriallinen esitys

ovat perusteellisia. Oman kuvionsa mukaan (alla muokattuna alkuperäisestä) työ etenee seuraavasti:

Viimeksi mainittuun tarkkailuun hän käyttää apunaan kolmea materiaalia ja analyysiä:

- oivalletut käännösstrategiat/ käännösvaihdokset
- paratekstit
- kääntäjähaastattelu.

Paratekstit koostuvat nykylukijalle suunnatuista selityksistä, jotka kääntäjä ja/tai toimittaja ovat pitäneet tarpeellisina lisätä, eli viitteet, esipuheet ja muut selitykset. Puo-

listrukturoidun kääntäjähaastattelun (kaksi-osaisen) Torvinen teki itse kääntäjän kanssa. Lisäksi voi mainita, että kääntäjän rooli käännösten toimittamisprosessissa vaihteli, sillä viimeisen teoksen Itkonen-Kaila sai itse toimittaa kokonaisuudessaan. Syyt tai jopa alkusysäys tähän matkailijakuvausten käännösarjaan kannattaa mainita, sillä niillä oli erilaiset ehdot: ensiksi käännetty teos, Outhierin matkakuvaukset 1700-luvulta, käännettiin yksityistahon pyynnöstä, nimittäin teoksen käännös tarvittiin Torniossa sijaitsevan autoliikkeen omistajan juhluvuoden lahjaksi. Tästä lähti liikkeelle kääntäjän ajatus ottaa tehtäväkseen kääntää pari muutakin saman tyyppistä teosta.

Työn rakenne ja suunnittelu antaa mahdollisuudet verrata analyysien tuloksia ainaikin neljästä näkökulmasta:

1. Missä määrin sama ranskalainen matkakirjailija kokee saamelaiset ja suomalaiset samalla tai eri tavoin.
2. Miten lähdekirjallisuus, kolme kirjailijaa, esittää saamelaiset ja suomalaiset kautta ajan eli 1600-, 1700- ja 1800-luvuilla – siis diskurssien kehityksen pääpiirteitä.
3. Miten kohdekirjallisuus/käännökset esittävät kunkin teoksen esittämät ajatukset saamelaisista ja suomalaisista verrattuna lähdekirjallisuuteen.
4. Miten kohdekirjallisuus esittää saamelaiset ja suomalaiset kautta ajan eli 1600-, 1700- ja 1800-luvuilla eli käännösten kehityksen pääpiirteitä.

Kokonaisuudessaan analyysi voi osoittaa, mitkä ajatukset ja asenteet – diskurssit – nousevat esille lähdekirjallisuudessa eri ai-

koina ja miten kohdekirjallisuus vastaavasti esittää asiat. Analyysiprosessin tuloksena kääntäjän rooli nousee selvästi esille.

Materiaali

Itse tutkimusmateriaali koostuu seuraavista teoksista ja niiden käännöksistä: Regnardin Voyage de Laponie, julkaistu postuumisti 1731/1750 (käännetty nimellä Retki Lappiin, 1982), Outhier'n Journal d'un voyage au Nord, 1744 (Matka Pohjan perille, 1975) ja Marmier'n Relation du voyage, 1842–1843 (Pohjoinen maa, kaksiosainen teos, 1999). Viimeksi mainittu kirjailija julkaisi teoksensa kahtena versiona. Molemmat ovat toimineet sekä kääntäjän että Torvisen lähteinä.

Torvinen on joutunut syöttämään kaikki tekstit tietokantaan, josta hän on manuaalisesti koonnut korpuksen itse analyysiä varten. Korpus sisältää n. 41 800 sanaa, joista Regnardin ranskan-kielisen teoksen ja suomennoksen osuus aineistosta on yhteensä noin 16 900 sanaa, Outhier'n teosten osuus noin 13 600 sanaa ja Marmier'n noin 11 300 sanaa. Tästä aineistosta Torvinen on sisällön-analyysin avulla poiminut kielellistä analyysiä varten jokaisesta ranskalaisesta matkakuvauksesta kaikki suomalaisia ja saamelaisia kuvaavat tekstikohdat. Suomennokset vastaavat lähdetekstien osioita. Analysoitujen tekstikohtien pituus vaihtelee muutamasta virkkeestä pidempiin kokonaisuuksiin.

Väitöskirjan analyysin tuloksia

Väitöskirjan analyysiosan otsikot osoittavat jo tuloksia, ja ne on otsikoitu seuraavasti:

- Saamelaiset 1600-luvulla: Villit vaeltajat
- Suomalaiset 1600-luvulla: Leivättömät kylpijät

- Saamelaiset 1700-luvulla: Kovien olojen kasvatit
- Suomalaiset 1700-luvulla: Jokivarsien kelpo talonpojat
- Saamelaiset 1800-luvulla: Tunturien lapset
- Suomalaiset 1800-luvulla: Kauniit, kookkaat ja sinnikkäät

Nämä yleisluonteiset otsikot eivät kuitenkaan anna tietoja yksityiskohdista tai vastauksia tutkimuksen moneen kysymykseen. Myös ne tavat, joilla ranskalaiset matkakirjailijat esittivät ajatuksensa ja miten näitä sovellettiin käännoksissä, tarvitsevat syvällisemmän tutustumisen analyysin yksityiskohtiin. Koska tämä osuus on pitkä (yli 100 sivua), esitän vain joitakin esimerkkejä Torvisen työn tuloksista ja menetelmistä. Laadin lainausten avulla kuvan siitä, minkälaisia Torvisen monipuoliset ja yksityiskohtaiset analyysit ovat.

Sivulla 150 hän esittää joitakin tuloksia yhteen sulautettuina siitä, miten kääntäjä on käsitellyt Regnardin kuvauksia saamelaisista.

”Odotuksenmukaisesti myös kohdetekstissä yleisin appellatiivi on *lappalainen* (79 + 11 yhdyssanojen adjektiivisena alkuosana). Myös muut käännokselle tyypilliset appellatiivit vastaavat pitkälti lähdetekstin nimisanoja: *nainen* (18), *mies* (18) ja *lappalaismies* (4), *noita* (17), *lapsi* (11) ja *pikkulapsi* (1), *tyttö* (11), *vaimo* (9), *ihminen* (9) ja *perhe* (5). Vaikka kohdetekstin appellatiivit vastaavat merkitykseltään ja jakaumaltaan pitkälti lähdetekstiä, on niiden määrä kuitenkin selvästi kasvanut kohdetekstissä. Erityisesti noita-appellatiivin määrä (17) on noussut kohdetekstissä lähdetekstiin (10 + 1) verrattuna. Yleisesti ottaen appellatiivien

määrän kasvu voi liittyä käännoksiprozessissa lisääntyneeseen eksplisiittisyyteen, johon osataan vaikuttaa suomen anaforisen hän-pronominin monitulkintaisuus verrattuna ranskan maskuliini- ja feminiinipronomeihin (il/elle), mutta appellatiivien lisääntyminen kohdetekstissä viittaa myös tiettyjen diskurssien korostamiseen kohdetekstissä lähdetekstiä voimakkaammin.”

Sivulla 151 hän jatkaa Regnardin saamelaiskuvausten analyysiä:

”Lähdetekstin saamelaisdiskurssin rakentumisen kannalta on myös kiinnostavaa, että useat appellatiiveista liittyvät eläinmaailmaan, kuten esimerkiksi *singe* ‘apina’ (2), *mouton* ‘lammas’, *chat* ‘kissa’, *bête* ‘eläin, elukka, peto’, su. eläin, *animal* ‘eläin’, su. olio ja *troupeau* ‘lauma, karja, katras’, su. lauma. Tällaiset appellatiivit tuovat villin, eläimellisen sävyn saamelaisten kuvaukseen ja herättävät assosiaatioita luonnontilassa elävästä kansasta, joka kontrastoituu tekstissä ranskalaisen sivistyksen ja järjestäytyneen yhteiskunnan kanssa.”

Sivulla 152 hän toteaa:

”Kiinnostavaa kuitenkin on, että muita ammattinimityksiä [kuin *batelier* ‘venemies, veneilijä’, su. soutuemies; JL] ei saamelaisista Regnardin tekstissä käytetä: vaikka porot ja porotalous liittyvät jo Regnardin aikaan vahvasti kuvaan saamelaisuudesta, sitä ei kuitenkaan konseptualisoida työnä tai ammattina tekstin tasolla. Diskursiivisesti saamelaiset sijoittuvat tälläkin tavoin yhteiskunnan marginaaliin.”

Regnardin saamelaiskuvauksesta Torvinen päättelee (sivulla 154):

”Yhteenvetona voidaan todeta, että kokonaisuutena 1600-luvun saamelaisdiskurssin yleissävy on evaluoiva ja tyypillisesti negatiivisesti arvottunut: saamelaisuutta konstruoidaan erityisesti villiyyden ja vaeltavan elämäntavan, oudon ulkonäön, noituuden, alkoholinkäytön ja seksuaalisuuden ylikorostamisen kautta. Saamelaisuus nähdään ranskalaisen matkajaän silmin. [...]”

Esitän vielä joitakin esimerkkejä Torvisen analyysistä, tällä kerralla 1700-luvun suomalaisten kuvauksesta Outhier’n silmin. Sivulla 197 Torvinen kirjoittaa:

”Outhier’n matkakuvauksessa yleisin tapa viitata suomalaisiin on ’asukkaina’ (ks. Liite 6): *habitans* (22) *du Pays/de Torneå/des environs de la montagne/du voisinage/de la Ville & des environs* (su. asukas, asuva, paikkakuntalainen, kuulija); samaa tyyppiä edustaa myös *gens du Pays* (3, su. mies, paikkakuntalainen, asukas). Sananvalinnan yleisyyttä selittänee se, että Outhier itsekin vietti useita kuukausia Torniossa ja lähialueilla seudun asukkaiden majoittamana. Toisaalta myös kansallisuuspellatiivit *Finnois* ’suomalainen, erit. suomenkielinen’ (14, su. suomalainen) ja *Finlandois* ’suomalainen, erit. kansallisuudesta’ (3, su. suomalainen) esiintyvät lähdetekstissä usein, kuten myös talonpoikainen *paysan* ’talonpoika’ (18, su. talonpoika, maalainen), joka on yksi tyypillisimmistä suomalaisappellatiiveista.[...]”

Appellatiivien avulla hän pystyy tekemään päätelmiä kirjoittajien asenteista ja lähtökohdista. Hän jatkaa sivulla 198:

”Yhteiskunnallisesta järjestäytymisestä kertovat myös *lukuisat ammatilliset arvonimet*, joilla Outhier identifioi retkikunnan

apuna olleita ja ranskalaisille tutuiksi tulleita torniolaisia: M. Viguelius, Recteur des Ecoles de Torneå/Comministre (su. Tornion koulun rehtori Wegelius); le Bourguemestre, M. Piping (su. pormestari Pipping); M. Antilius, Capellant de Kengis (su. Köngäsen kappalainen Antilius); M. Ervaste, Docteur (su. tohtori Ervasti). [...] Retkikuntaiset majoittautuivat Torniossa kaupungin porvarien ja yläluokan asunnoissa ja ystävystyivät näiden kanssa. Vallinneet yhteiskunnalliset olot implikoituvat myös tekstistä: talonpojat, *paysans* (18), edustuvat useimmiten yleisnimillä – poikkeuksena varakkaimpien ja isoimpien talojen omistajat, jotka tulevat tunnetuiksi talojensa nimien kautta, kuten *Maitre de Corten Niemi*, su. Korteniemen isäntä, – ja *Bourgeois* (de Torneå) (4, su. Tornion porvarit), joista monet kuuluivat ranskalaismatkajien Tornion seurapiiriin [...]”

Tämä tapa kuvata suomalaisia eroaa huomattavasti siitä tavasta, jota oli sovellettu saamelaisiin, joista ei esim. laajemmin ollut käytetty erisnimiä. Tämä voisi siten viitata siihen, että saamelaisia kuvattiin kollektiivisesti, mutta suomalaisten joukkoon mahtui yksilöitä, joilla oli yksilöllisiä piirteitä.

Sivulla 200 Torvinen tekee yhteenvetoa Outhier’n suomalaiskuvauksesta:

”Suomalaisista näyttäisikin Outhier’n matkakertomuksessa syntyvän kaiken kaikkiaan varsin myönteinen yleiskuva. Yleisimmät adjektiivit ovat bon ’hyvä, reilu’ (5, su. kelpo), *agé* ’iäkäs, ikääntynyt’ (3, su. iäkäs, vanha) ja *riche* ’rikas, vauras, varakas, äveriäs’ (3, su. vauras, varakas). Esimerkkiaineiston adverbiaalit – vaikkakin määrältään vähäiset – vahvistavat positiivista vaikutelmaa: suomalaiset toimivat *si bien* (su. niin hyvin), *avec*

une constance admirable 'ihailtavalla vakau-
della' (su. hämmästyttävän tyynesti), *avec
beaucoup de politesse* (su. hyvin kohteliaasti),
le plus gracieusement du monde 'kohteliaim-
min maailmassa' (su. tavattoman ystävälli-
sesti) ja *sans en être incommodé* 'siitä häiriin-
tymättä' (eikä ollut pakkasesta tietääkseen-
kään). [saunomisen yhteydessä, JL]

Vaikka Outhier jatkaa tietyiltä osin
1600-luvun diskursiivista perinnettä nos-
tamalla esiin esimerkiksi saunakulttuurin,
kuva suomalaisuudesta monipuolistuu ja
syvenee 1700-luvun matkakertomuksessa.
Toisin kuin 1600-luvun tekstissä, Outhier'n
suomalaisdiskurssi on varsin myönteisesti
väritynyt eikä esimerkiksi alkoholinkäyttöä
mainita kuvauksessa lainkaan. [...]"

Käytyään läpi 1600-, 1700- ja 1800-luvun
matkakuvaukset ja niiden käännökset sekä
saamelaisista että suomalaisista ja otettuaan
huomioon kielelliset ja diskursiiviset piirteet
analyysissään myös Marmier'n työssä Torvi-
nen luo kokonaiskatsauksen. Sivulla 214–215
hän kuvaa Marmier'n käsityksiä saamelaisis-
ta täten:

"Vaikka Marmier'n suhtautuminen en-
simmäiseen saamelaisoppaaseen on ihailevaa
[opas oli reipas, kookas, monikielinen ja kou-
lutettu, JL], muita saamelaisia hän tarkastelee
kriittisemmin: matkalla kohdattujen saame-
laimiesten vaatteet ovat likaisia ja repeytynei-
tä (*sale ja déchiré*) eivätkä naisetkaan ole sen
tyylikkäämpiä tai siistimpiä (*ni plus élégantes
ni plus propres*). Retkikunnan toinen saamelais-
opas on kokematon, *inexperimenté*, ja saamelais-
opas köyhiä, *pauvres*."

S. 215

"Toisin kuin Outhier'n matkapäiväkirjas-

sa, 1800-luvun saamelaiset eivät enää ole yh-
teiskunnan marginaalissa. Heillä on monia
kristillisiä velvollisuuksia ja rooleja. Paimen-
tolaisuus elämäntapana on edelleen saame-
laisuutta määrittävä piirre, mutta kokonais-
kuva on kaukana 1600-luvun villoista vael-
tajista, vaikkakin sivistys tuodaan edelleen
saamelaiskulttuurin ulkopuolelta, valtion ja
luterilaisen kirkon taholta."

Eksoottisuus ja pakanallisuus olivat vähi-
tellen saaneet väistyä kristillisen kasvatuksen
ja moraalin alta, jota ilmiötä Marmier pitää
tervetulleena.

Suomalaisten kuvaukset ovat jatkaneet
nousevaan suuntaan ja Marmier'n käsitys
suomalaisista on kokonaisuudessaan aika
myönteinen. Sivulla 232 Torvinen esittää ha-
vaintojaan tästä:

"Marmier'n suomalaisdiskurssista löytyy
monenlaisia osadiskursseja. Suomalaisuut-
ta rakennetaan niin ulkonäköä ja luonnetta
konstruoivan rotudiskurssin kuin romanttis-
sävyisen, maamiehen sinnikkyyttä korosta-
van talonpoikaisdiskurssin ja kristillisyyden
ja kristillisten hyveiden, kuten vaatimatto-
muuden ja työteliäisyyden, ympärille raken-
tuvien diskurssien kautta. Näkökulma suo-
malaisuuteen rakentuu tyypillisesti ranska-
laisen matkaajan kokemusten kautta, mutta
toisinaan kirjoittaja menee myös suomalais-
ten nahkoihin ja puhuu kuvattaviensa ää-
nellä. Vaikka ranskalaisen kirjoittajan odo-
tuksenmukaisesti ylemmydentuntoinen ja
toisinaan sääliväkin asenne suomalaisia koh-
taan ilmenee implisiittisesti tekstistä, on suo-
malaisuudesta syntyvä kokonaiskuva positiiv-
inen. Muiden aineiston matkakuvausten
tapaan suomalaisuus koostuu tyypillisesti
väitelauseista ja vallitsevana tapaluokkana

on indikatiivi. Tästä johtuen tekstin sävy on toteava ja varma, mikä johdattaa lukijaa otamaan subjektiivisen matkakertomuksen tosiasiallisena maailman kuvauksena.”

Verbin indikatiivin käyttö toistuu eri matkakuvauksissa, mistä Torvinen toteaa: indikatiivi esittää asiat kuten ne ovat.

Käännösten analyysin lopputulosta Torvinen kokoaa seuraavasti Marmier’n matkakuvausta (sivuilla 232–233):

”Marmier’n matkakertomuksen kohdetekstiesimerkkien analyysi osoittaa suomennoksessa tapahtuneen muutoksia, jotka toisaalta tiivistävät ja toisaalta yksinkertaistavat käännöksen kieltä; prosessityyppien ja vuorovaikutusroolien vaihtumisen myötä myös tekstin diskurssisemanttinen rakenne muuttuu. Käännös on myös kielellisesti ja kulttuurisesti pitkälti kotoututtua: kääntäjä on paikan- ja henkilönnimien oikeinkirjoituksen lisäksi käyttänyt kulttuuris-historiallisesti sopivia termejä sekä muokannut virkerakenteita ja välimerkkien käyttöä suomen kielelle tyyppisemmäksi, jolloin myös kohdetekstin tyyli muuttuu lähdetekstiin verrattuna.”

S. 233

”Kohdetekstissä on myös useita poistoja ja merkitysmuutoksia, jotka vaikuttavat paitsi käännöksessä rakentuvaan suomalaisuusdiskurssiin, myös tekstissä syntyvään kuvaan ranskalaisista.”

Torvinen tuo loppukeskustelussa vielä esille joitakin yleisluonteisia mietteitä. Sivuilla 243–244 hän esittää ajatuksiaan kokoavasti:

”Väitöstutkimukseni osoittaa, että vaikka Lapin-kuvaukset kuuluvat samaan diskursiiviseen jatkumoon, ranskalaisten matka-

kuvausten välillä on myös suuria diskursioeroja erityisesti suomalaisten kuvauksessa. Osa aineiston analyysissa esille nousseista diskursseista oli odotuksenmukaisestikin stereotyyppisiä ja osa myös toistui matkakuvauksesta toiseen. Analyysissa tuli kuitenkin selvästi esille myös, että diskurssit muuntuvat ja kehittyvät nimenomaan yhteiskunnallisten muutosten mukana, jolloin esimerkiksi negatiivisesti sävyttyneet diskurssit voivat muuttua aiempaa positiivisemmiksi. Väitöstutkimukseni vahvistaa myös käsitystä siitä, miten tärkeä rooli käännöksillä ja kääntäjillä on toiseuden välittäjinä ja diskurssien rakentajina: kohdetekstien paratekstit rekons-tektualisoivat suomennokset ja ohjaavat suomalaista lukijaa tekstien lukuprosessissa samalla, kun kielelliset ja tekstuaaliset käännösvaihdokset vaikuttavat suomennosten semanttis-diskursiiviseen rakentumiseen.”

Lopuksi – omia ajatuksia Torvisen väitöskirjasta

Pidän Torvisen väitöskirjaa hyvänä lisänä sekä diskurssintutkimuksen kentälle että käännösteoreettisesti suuntautuneelle tutkimukselle. Laajasta työstä löytää vain vähän kriittistä keskustelua herättävää sisältöä. Yksi sellainen seikka on muodollinen, mutta lukijan kannalta tärkeä huomautus. Analyysiluku on pitkä ja rakentuu suhteellisen järjestelmällisesti samanlaiseksi kautta mainittujen kuuden lähde- ja kohdekirjan analyysin. Tämä toistuvuus ei kuitenkaan ilmene ennen kuin lukija on lukemisessaan pääsyt aika pitkälle analyysikuvauksessa. Koska monitieteinen ote on keskeinen ja analyysi monipuolinen, lukemista olisi suuresti helpottanut vielä yksi taso alaotsikkoja. Kestää jonkin aikaa, ennen kuin lukija näkee ja ym-

märtää, miten tämä mittava kokonaisuus on rakennettu.

Toinen huomautus voisi olla se, että Torvinen on periaatteessa tehnyt eräänlaisen, luultavasti kovaa työtä vaativan, osittaisen varjokäännöksen niistä osista, joita hän on erikseen analysoinut. Täten hän on voinut tulkita kääntäjän vaihtoehtoisia ratkaisuja, kun hän selvittää, miten Itkonen-Kaila on päätynyt käännöksiinsä. Tämä analyysi on hyvin yksityiskohtainen. Menetelmä on ollut mahdollinen, koska Torvisella on omaa kokemusta kääntäjän työstä. Juuri kääntäjille väitöskirjan tämä analyysiosuus voi olla hyvin antoisa, mutta antaa mahdollisesti vähemmän niille, jotka ovat kiinnostuneet diskurssien rakentumisesta ja kehityksestä. Kuitenkin nämä nivoutuvat yhteen ja Torvinen onkin muualla arvellut, että nämä käännökset saattavat vaikuttaa myönteisesti Tornionlaakson alueelliseen identiteettiin ja historiallisen kehityksen kulun ymmärtämiseen.

Asia, johon Torvinen ei oikeastaan konkreettisesti puutu, on mahdollisuus, että kääntäjä itse on käännösten edetessä kehittänyt käännösstrategiaansa ja siten tuottanut laadullisesti erilaisen teoksen viimeisen käännöksen aikana. Siinä onkin huomattavasti laajennettu paratekstiosuus, joka mahdollisesti viittaa kehittyneempään työtapaan. Tämän selvittäminen olisi kuitenkin luultavasti vaatinut palaamista itse kääntäjään uudella haastattelulla.

Väitöskirjaan tutustuminen osoittaa, että Torvinen on tehnyt tarkkaa ja perusteellista työtä, jopa joissain kohdin ehkä liiankin yksityiskohtaista analyysiä käännösvaihtoehtoista, jotka vievät hypoteettisiin päätelmiin pikemminkin kuin työstä johtuneisiin sellaisiin.

Siitä huolimatta väitöskirja edustaa laadullista kulttuurihistoriaa sisältävää työtä, samalla kun se osoittaa, että Torvinen hallitsee teoriansa ja työkalunsa hyvin. Lukija saa myös lisätietoa siitä, miten asenteet voivat periytyä pitkiksikin ajoiksi. Kääntäjän tehtävä ja hänen osuutensa käännösten soveltamisessa nykylukijan tarpeisiin, siis kotouttamiseen, esitetään myös selkeästi.

Mark Twain on jossain ilmaissut, että ”There is no thing such as a new idea”. Minusta Merja Torvinen on perusteellisella työllään silti tuottanut jonkin verran uutta ajattelutapaa yhdistämällä historiallisia ranskalaisia matkakuvauksia ja moderneja suomalaisia käännöksiä sekä laajentanut tietoaamme mm. käännösten potentiaalisesta, välittävästä merkityksestä ja siitä, miten tätä voi tutkia. Lopetan Torvisen omin sanoin, joista olen samaa mieltä (sivulla 244): ”Koska monikielistä ja erityisesti käännös-orientoitunutta diskurssianalyysia suomen ja muiden kielten välillä ei tähän mennessä ole tehty, on tämä väitöstutkimus myös uusi avaus siihen suuntaan.” 📧

Jarmo Lainio

Kirjoittaja on suomen kielen professori Tukholman yliopistossa.

Lähde

Torvinen, Merja 2020. *Käännösstrategiat ja diskurssit. Analyysi 1600–1800-lukujen ranskalaisesta Lapin-kuvauksesta ja niiden moderneista suomenoksista. Acta Universitatis Ouluensis*, B Humaniora 179. Oulu: Oulun Yliopisto.